

АНАТОМЬ БРУСЕВИЧ

КРД

ПАЭМА

ВЕРШЫ

Выданне гэтай кнігі стала магчымым дзякуючы фінансавай падтрымцы
ТАА «Пульс», г. Гродна.
Аўтар таксама выказвае сардэчную падзяку
Марыне Шэпелевіч, Дануце Бічэль, Паўлу Каспяровічу, Аляксандру Рыжаму
за шчырае спрыянне ў рэалізацыі дадзенага праекта.

УДК 821.161.3-1
ББК 64 (4Бел)-5
Б89

*На вокладцы выкарыстана карціна
Аляксандра Сільвановіча «Анёл»*

Брусевіч, А. А.

Б 89 Крылы: вершы, паэма. / Анатоль Брусевіч. – Гродна : ТАА “ЮрСаПрынт”, 2021 – 208 с.

ISBN 978-985-7257-23-2.

Пад адной вокладкай сабраны творы розных гадоў, тэматычна аб’яднаныя ў чатыры раздзелы: «Верныя вершы», «Пад сцягам Мадагаскара», «Сумная вакханалія», «Ты – як зямля». У першым пераважаюць вершы агульнафіласофскага зместу, раскрываючы няпростыя суадносіны мастака і мастацтва. Другі раздзел прысвечаны «малой» і «вялікай» радзіме, «далёкай» і «блізкай» айчыне, «сваёй» і «чужой» бацькаўшчыне. У трэцім змешчаны тэксты, якія носяць яўна дыянісіійскі характар. Інтымная лірыка складае чацвёрты раздзел. Разам усе яны быццам чатыры сцяны дома, а ў якасці своеасаблівага даху – паэма «Крылы», якая і дала назву кнізе.

**УДК 821.161.3-1
ББК 64 (4Бел)-5**

ISBN 978-985-7257-23-2

© Брусевіч, А. А., 2021

© Афармленне. ТАА “ЮрСаПрынт”, 2021

Хай шэпчуцца думкі

(ад Адама Міцкевіча да Анатоля Брусевіча)

Як гэта ўдалося Адаму Міцкевічу, думаючы па-беларуску, напісаць паэму «Pan Tadeusz» і надрукаваць яе ў Парыжы ў 1834 годзе? Аматыры не адразу зразумелі, што з'явіўся сусветны шэдэўр: першае выданне нейкі час ляжала на паліцах у кнігарнях...

*Litwo, Ojczyzno moja! ty jesteś jak zdrowie;
Ile cię trzeba cenić, ten tylko się dowie,
Kto cię stracił. Dziś piękność twą w całej ozdobie
Widzę i opisuje, bo tęsknię po tobie.
Panno święta, co Jasnej bronisz Częstochowy
I w Ostrej świecisz Bramie! Ty, co gród zamkowy
Nowogródzki ochraniasz z jego wiernym ludem!
Jak mnie dziecko do zdrowia powróciłaś cudem
(Gdy od płaczącej matki, pod Twoją opiekę
Ofiarowany martwą podniosłem powiekę;
I zaraz mogłem pieszo, do Twych świątyń progu
Iść za wrócone życie podziękować Bogu),
Tak nas powrócisz cudem na Ojczyzny łono!...*

А мы тут нараджаліся і паміралі. Нехта нават чытаў Адама Міцкевіча. Нехта касіў лугі над Нёманам, абсяваў нівы пшаніцай, жытам, лубінам, грачыхай і канюшынай, а дзяцелінка расла сама па сабе на папары. А на межах пад ціхімі дзічкамі падрасталі паэты.

Максім Багдановіч прачытаў у арыгінале Гейнэ, Шылера, Гарацыя, Авідзія, Пушкіна, Верлена, Верхарна, пераклаў на беларускую мову, каб людзі ведалі, што на мове можна ствараць тэксты розных мастацкіх стыляў, якія прыдумалі паэты свету.

Мне ў жыцці пашанцавала ўладкавацца ў некалькіх пакоях драўлянага доміка ў Гародні на Новым Свеце, на пе-

ракрыжаванні вуліц 1-га мая і М. Багдановіча, збіраць Музей Паэта. Да таго часу я збірала каменьчыкі, жалуды, арэшкі, пасля і кнігі, якія прыносілі ад сяброў тата Яська і сястра Рэня. Міцкевіча ў вёсцы чыталі. Я не хадзіла ў школу, а ведала на памяць паэму «Гражына», бо ў нашай хаце пад абразамі ляжала кніжачка з вершамі, баладамі, паэмамі Адама Міцкевіча. На пісьменніцкіх з'ездах я збірала аўтографы на кнігах паэтаў, якія сядзелі ў зале ці стаялі за трыбунай. А тут Аляксей Карпюк паехаў у Яраслаў, знайшоў сваякоў Максіма Багдановіча і прывёз адтуль шкатулку, якую Адам Багдановіч у Гародні падараваў Марыльцы, каб яна не губляла свае жаночыя пярсцёнкі, напарсткі, іголки. І прывёз у той шкатулцы сямейныя дакументы: метрыкі, фатаграфіі, папяровую жабку... З гэтай шкатулкі пачаўся Музей Максіма Багдановіча ў Гародні.

Дзеці прыйшлі да Максіма, узяліся за рукі, назвалі свой гурток «Вянок», – так, як называлася адзіная прыжыццёвая кніга Паэта. Сярод гасцей быў чацвёртакласнік Анатоль Брусевіч. Ён таксама прынёс у музей некалькі экспанатаў: вугальны прас і срэбраную лыжку ад бабулі Валерыі, сваячкі Алаізы Пашкевіч, а належала тая лыжка Элізе Ажэшка... Дзеці любілі пісаць вершы, працэс гэты ператваралі ў гульню... Пасля дзеці выраслі і разышліся па сваім жыцці. Акрамя Анатоля Брусевіча, слаўным стаўся Фёдар Жывалеўскі – яго ў музей прыводзіў бацька Валерыі, будучы прафесар класічнай гітары, каб сын з равеснікамі размаўляў па-беларуску: Фёдар вучыўся ў школе адзін на роднай мове – з першага па чацвёрты клас.

Мова мая – музыка.

Мова – студня без дна.

Родная, беларуская.

Мова, як Бог, адна.

Гэта радкі з верша «Мова мая», з кнігі «Крылы», якую мы цяпер маем... Збіраліся ў музеі і студэнты Гродзенскага ўніверсітэта. Эдзік Мазько ўладкаваўся на паўстаўкі экскурсаводам. Студэнты стварылі верш-гурт «Дыяген» і неяк выбралі сабе літаратурныя стылі, у якіх будуць працаваць, каб новая літаратура была наперадзе суседніх літаратур, маўляў, мы такія смелыя і геніяльныя, усё зможам, а папярэднікі не змаглі... Так яны думалі – эмацыйныя, завадныя. Сябры верш-гурта «Дыяген» спрачаліся і сварыліся: яны ж па-за часам. Калі маладыя заявілі, быццам беларускі мадэрн адстаў ад сусветнага на стагоддзе, яны мелі на ўвазе, што беларусы затрымаліся ва ўспрыманні літаратуры на прымітыве. І стварылі суполку імя Максіма Багдановіча, каб выдаваць газету «Рэанімова», якую ўкладалі дружна: месца хапала і гісторыкам, і палітыкам, і новым паэтам... Крыху пазней мастак Сяргей Грыневіч, з таго ж пакалення, у размове пра мастацтва заўважыць: «Постмадэрнізм безнадзейна ўстарэў». Грыневіч надалей працуе ў гэтым кірунку. Сябры суполкі апекаваліся гуртком «Вянок», дапамагалі ставіць п'есу Алега Мінкіна «Як Лыска ваўком быў», наведвалі садкі і школкі, вандравалі разам у недалёкія падарожжы: ездзілі ў Вільню, у Вострую Браму і да Зоські Верас – сяброўкі паэта Максіма. Якраз даспелі трускалкі. Гаспадыня дазволіла збіраць ягадкі з градкі, якая палівалася каля яе хаткі-ляпянкі толькі дажджом – студні на той сядзібе і быць не магло. Хатка стаяла паміж зямлёй і небам над Вільняй...

Анатоль прызнаецца, што ён пісаў вершы так, як у яго выходзіла, і цяпер так піша. Паступіў ва ўніверсітэт, дзе лекцыі чыталі добрыя выкладчыкі – Мікалай Янкоўскі, Іван Лепешаў, Ігар Жук, Ала Петрушкевіч. Слухаючы пра філасофскія і літаратурныя плыні, тады і зразумеў, што ён піша ў стылі дэкадансу. Захапіўся Полем Верленам, Эдгарам По, польскімі паэтамі Тадэвушам Міціньскім, Антоніем Лянгэ...

Анатоль вучыўся ў дзявятым класе, калі Аляксей Карпюк звярнуў увагу на яго талент і дапамог выдаць кніжку вершаў «Дуэль». Будучы цяжка хворым, ён вычытаў рукапіс, дамовіўся з «Беларускім фондам культуры» пра выданне. Набіраў вершы на друкарцы паэт Алесь Чобат... Аляксей Карпюк так і не ўбачыў гэтай кніжачкі: памёр 14 ліпеня 1992 года.

«...На старонках кнігі побач з дзіўнымі, часам сюррэалістычнымі вобразамі, аздобленымі яркімі, нечаканымі метафарами, узнікае, напрыклад, постаць Максіма Багдановіча, неарамантыка і дэкадэнта, альбо Юрыя Гумянюка – аднаго з лепшых беларускіх мадэрністаў...» Гэтак Анатоль піша пра вершы сваёй студэнткі Аліны Паўлоўскай, нібы піша пра сябе самога. А гэта верш Брусевіча з кнігі «Крылы»:

Памяці Юры Гумянюка

*Ты хацеў, як заўжды, шыкоўны,
Незабыўны стварыць эфект.
Атрымалася – ў іншы свет
Не пайшоў – адляцеў з балкона.*

*Ды і што тут лавіць было
У смуродным і шэрым краі,
Дзе ніхто ні аб кім не дбае,
Бо навокал адно хамло?!*

*Ты застаўся самім сабой –
Неспакойным, вольным паэтам,
І таму да апошняй мэты
Не схацеў ісці пехатой.*

Калі я вучылася ў педінстытуце, то ў архіве, які размяшчаўся ў кірсе, у турэмных журналах упершыню ўбачыла аўтографы Максіма Танка і Валянціна Таўлая – яны рас-

пісваліся, засяляючыся ў камеры. Так я пачала вывучаць паэтаў Заходняй Беларусі. Танка і Арсенневу заўважыла на фатаграфіі ў часопісе «Калоссе», дзе яны ўсміхаюцца, закаханя, маладыя і прыгожыя, як іх вершы. Яны з той кагорты, хто былаў жыццё і паэзію: няма вершаў – няма мяне. Вершы іх пра канкрэтны час і месца, а гучаць так, нібы напісаня сёння на патрэбу дня. Як «Магутны Божа» Наталлі Арсенневай. Або:

*Паслухайце, вясна ідзе.
Звініць ў маіх руках жалеза.
З вінтоўкай стражнік ноч і дзень
Пільнуе куст пахучы бэзу...*

Максім Танк, 1937 г.

А вось верш Анатоля Брусевіча з кнігі «Крылы»:

*Чырванню перакрэсла
Белы колер бяздоння.
Весела. Можа, навесіцца?
Можа, ўтапіцца ў Нёмане?*

*Ці проста – узяць ды лопнуць
Ад недарэчнай мары
Тут, у цэнтры Еўропы,
Пад сцягам Мадагаскара...*

Такая разбуральная, правакацыйная моц крылаў «пад сцягам Мадагаскара» ў стылі дэкадансу. Усе згаданыя вершы пра тое самае: пра любоў, еднасць, жыццё і смерць за Беларусь. У маладосці былі і ў мяне крылы – Васіль Быкаў і Аляксей Карпюк. У снах узлятаю без крылаў, рукі і ногі не дапамагаюць. Паразмаўляла з сябрамі і зразумела: у снах лётаюць і паэты, і непаэты. З балконаў, з дахаў і з кручаў – таксама лётаюць паэты і непаэты. Але паэтаў, якія лётаюць, спяваюць сумныя песні – іх за вершы любяць або ненаві-

дзяць. Старэйшыя сябры Анатоля хутка паляцелі – Юры Гумянюк з балкона высотнага дома, Эдзік Мазько вяртаўся з гасцей дадому... Юра Гумянюк паспеў укладзі і выдаць у Беластоку добрую кнігу вершаў «Вуліца тыгровых архідэяў». Эдзік Мазько толькі ўклаў, але не выдаў сваю першую кнігу «Займеннікі», гэта зрабіла за яго Галіна Мазько.

Анатоль у 2004 годзе абараніў кандыдацкую дысертацыю па творчасці Адама Міцкевіча. У 2007 годзе яму прысвоілі вучонае званне дацэнта. Працуе выкладчыкам роднай мовы і замежнай літаратуры, выхоўвае моладзь і родных дзяцей... Нібы ранні завет, зварот да сына, верш «Палёт херувімаў»:

*Не чытай гэты верш, мой таемны, няспраўджаны сыне.
А калі прачытаеш, не смейся над бацькам сваім,
Што сатканы радкі мае з думак пустых і найўных,
Што не пішуць так вершаў... Іх, сыне, не пішуць зусім.*

Паэт Анатоль Брусевіч укладаў свае кніжачкі не спяшаючы. Кніжку «Падаю ў неба» (2006) выдала Таварыства беларускай мовы. Зборнік «Апошні дзень» (2013) выйшаў пры падтрымцы Саюза беларускіх пісьменнікаў, які ўзнагародзіў паэта прэміяй «Залаты апостраф» (2017). Анатоль між літаратараў Гародні вылучаецца шляхетнасцю, не робіць неабдуманых крокаў, не друкуе чарнавікоў. Магчыма, быць спакойным яму дапамагае паэзія – гэты несусветны стан узлёту ва ўсе напрамкі, стан правакацыйнага разбурэння праз адмаўленне і сцвярджанне ўсяго бессэнсоўнага, палёт у невядомасць.

Мой сын Валера лётае на самаробных самалётах, яны ўзлятаюць і падаюць, разбіваюцца. І трэба канструяваць новыя. І гэта марудны і складаны працэс. Таму ў Валеры ёсць дзіўная мара – пешкі дасягнуць вяршыні К-2 у Гімалаях і

там застацца. Крылы Анатоля Брусевіча сканструяваныя з надзейнага матэрыялу. Са слова можна будаваць сусвет, калі натхненне адчыняе таямніцы космасу душы. Можна ствараць, перастаўляць і разбураць дзівосныя канструкцыі, закопваць у пясок і ў цэмент, запускаць у недасяжным кірунку. Паміж мастацкімі вобразамі нечаканых спалучэнняў і сугуччаў можна ставіць балючыя пытанні пра ўсё, што тварыцца ў свеце:

*Няўжо захлынуцца крывавым маўчаннем
Народы, якія так гучна крычалі?
Крычалі пра еднасць, свабоду, братэрства,
А зараз хаваюцца ў подласці чэрствай.*

*Хаваюцца ў здрадзе і самападмане,
Што ноч будзе яснай, што ранак настане.
Хавайцеся! Толькі наўрад ці магчыма
Схавацца ад позірку ўласнай Айчыны.*

Раздзелы кнігі: «Верныя вершы», «Пад сцягам Мадагаскара»... «Сумная вакханалія»... Калі б мужчына майго пакалення сказаў жанчыне: «Ты – як зямля», нават не ўяўляю, як бы яна ўспрыняла гэты камплімент. У кнізе цэлы раздзел пад такім загалоўкам. Адносіны ўлагоджвае адзін верш:

*Як файна, што недзе чакае
Жанчына, якая кахае.
Праз межы, дні, кіламетры
Яе каханнем сагрэты,
Яе чаканнем спавіты,
Жыву ад змроку да свету.
«Вернай жанчыне»*

Жыццё бясконцае – паэзія вечная. Каб не была аднастайнай, паэты шукаюць новыя формы адлюстравання жыцця мастацкімі вобразамі. Гэта праца вельмі далікатная, небяспечная, разумовая і эмацыйная. Трэба ўкласці кожную пярлінку ў адпаведную лунку, каб вершы, якія трымаюцца на нечаканых вобразах-думках, не засланылі адзін другога, стваралі прымальны, глыбокі па філасофскай мерцы, рухомы сюжэт. Анатолю ўклаў тэматычна багатую кнігу маўклівага суразмоўя з Богам і невідочнымі духамі, стварэннямі і з’явамі сусвету, кнігу пачуццяў любові, кахання, вернасці і здрады. Ёсць і празрыстыя вершы, ды яны крыху не такія, як пісалі беларускія паэты ў мінулым і пішуць цяпер:

Сон бурытынавага жыта...

Спеў сярэбраных нябёс...

Край мой родны, ты – малітва –

Ойча наш, каторы ёсць...

«Край. Элегія»

Напісаная ў стылі дэкадансу паэма «Крылы», якая дала назву кнізе, з вельмі крутым для мяне, вескаўні, філасофскім сюжэтам: чорны анёл зваліўся праз дзірку з цёмнага неба... і стаў дырэктарам свету – класна!

Праваслаўны святар Павел Каспяровіч, сябра Анатоля, з якім яны дзеляцца літаратурнымі пошукамі, сказаў: «Я думаю, можна напісаць, што Анатолю Брусевічу, як яскраваму прадстаўніку дэкадансу, уласцівыя змрочныя фарбы ў ранняй паэзіі, песімізм і вальнадумства. Але пошук святла ніколі не пакідаў яго, як і ўспрыняцце рэлігіі праз прызму мастацтва. Мне здаецца, што шчырая вера, не мёртвай літарай закону, заўжды была ў Анатоля». І айцец Павел прадаўжае: «Тут можна прыгадаць прарока Давіда, які звяртаўся да Бога з усім спектрам чалавечых пачуццяў – ад радасці да

болю і адчаю... Так і Анатоль у вершах не баіцца паказваць унутраны сусвет свайго пошуку. Мучанік Іусцін, філосаф з сям'і язычнікаў з Палестыны, калі прыняў хрысціянства, заснаваў адну з першых хрысціянска-філасофскіх школ, а па старой звычцы насіў “філасофскі плашч”. Так і Анатоль працягвае насіць “плашч дэкадансу”. Бо ў яго ўсё гэта арганічна. Як я не магу развітацца са сваім “рокерскім” мінулым, так і ён...» Мудры святар – пастыр душаў, малітоўных песень, сакральнага мастацтва, бацька і муж, паэт і рокер – імкнецца «разграшыць», паяднаць паэтаў пры Богу, па-за часам і цяпер, калі мы тут. Словы не ведаюць мінулага і смерці, і мы тут заўсёды, пакуль знаходзімся ў веры, надзеі і любові. Таму што «Слова сталася целам і пасялілася паміж намі...» (Ян 1, 1-14). Айцец Павел улагоджвае сітуацыю, сцвярджаючы, што Анатоль перарос юнацкі дэкаданс. Але ў новай кнізе паэт удасканалваецца, дасягае глыбінняў і вышыняў, бо дэкаданс валодае неабмежаванымі магчымасцямі стварэння мастацкіх вобразаў правакацыйнай і разбуральнай сілы. Неяк у Брусевіча гэта атрымалася: у жыцці быць спакойным чалавекам, у паэзіі – дэкадэнтам. Святар заўважае: «Як паэт Анатоль Брусевіч спалучае дэкаданс з традыцыйным, бязгрэшна перадае адчуванне спрадвечнага евангельскага шчасця нараджэння Божага Сына». Я не проста так працытавала геніяльны пачатак «Пана Тадэвуша». Мне хацелася, каб чытачы ўбачылі, што вершы Анатоля Брусевіча з новай кнігі не блякнуць перад паэзіяй генія:

*Каляды. Гэты час, як вадаспад,
Які не ў дол спадае, а ў нябёсы,
Змываючы халодных зораў россып,
І поўні бляск, і шэры далягляд.
Віншую Бога. Адпльывае страх
Перад жыццём самотным і цвярозым.*

*І хочацца ісці не па дарозе,
А бегчы напрасці, па камянях,
Праз гэты снег і быць як ён – святым
І светлым, нібы першае прычасце,
І адчуваць на сэрцы толькі шчасце,
І не зважаць на ўласныя сляды.*

«Каляды»

У музеі Максіма Багдановіча дзеці гуртка «Вянок» выдавалі аднайменны рукапісны альманах. Кожны аўтар запісваў вершы на асобнай старонцы альбома. Гэты ўнікальны альбом застаўся ў музеі. Там ёсць аўтографы паэта Анатоля Брусевіча. Наведваў музей Максіма Багдановіча Талікаў тата – Аляксандр. Ды часцей прыходзілі мамы, гулялі ў вершаскладанне разам з дзецьмі. Гэта былі цудоўнейшыя людзі і цудоўнейшы час у нашым жыцці. Дзякуй Табе, Божа, за іх усіх, беражы іх на крылах анёлаў і буслоў. Дай ім добрую долю. Віншую Анатоля Брусевіча, сяброў і аматараў яго паэзіі з добрай кнігай вершаў «Крылы»!

Данута Бічэль

Бог стварыў чалавека на сваё падабенства – бяскрылым. Але чалавеку захацелася быць падобным да ніжэйшых істот – анёлаў і птушак, кажаноў і матылёў. І чалавек вынайшаў крылы. А потым і мноства іншых хітрых спосабаў узняцца па-над задумай Усявышняга. Нават мастацтва сталася неўзабаве крылатым – часам лёгкім, як пёркі калібры, і бестурботным, як гойсанне з кветкі на кветку, часам дзікім, як гул рэактыўных турбін, і небяспечным, як піке знішчальніка. Увогуле, КРЫЛЫ дораць не толькі радасць палёту, але і страх падзення. Праўда, многія з нас – і аўтары вершаў, і іх чытачы сёння заклапочаны пераважна здабываннем асалоды і таму абсалютна ўпэўненыя, што ніколі не разаб’юцца. Адно (неа)дэкадэнтны помняць пра абедзве магчымасці. Як і пра абсурднасць жадання чалавека быць непадобным да свайго Творцы.

Аўтар